

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктору психологічних наук, професору
О. В. Брюховецькій

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології Запорізького національного університету.

Ткалич Маріанни Григорівни

**на дисертаційне дослідження Прокопенко Олени Антонівни
«Я-концепція як чинник розвитку професіоналізму вчителів
закладів загальної середньої освіти»,
представлену на здобуття наукового ступеня
PhD у галузі психології, спеціальність 053 Психологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У складних умовах сьогодення проблема вивчення Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти як чинника розвитку їх професіоналізму набуває особливого значення. Адже освітяни виступають не лише як носії формалізованих знань, умінь і навичок, а й носії моральних орієнтирів, що транслюють підростаючому поколінню. Саме тому проблема дослідження Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти як основи їхньої поведінки, взаємодії з учасниками освітнього процесу, і, в кінцевому рахунку, як чинника розвитку їх професіоналізму набуває особливої значущості. Вагомість даної проблематики підтверджується й освітньою практикою, що дозволяє припустити наявність недостатньо зрілої Я-концепції в доволі значної частини педагогів, й тим, що Я-концепція як чинник розвитку професіоналізму вчителів є особливо значущими в кризових умовах сьогодення, наскільки нам відомо, не виступала предметом спеціального дослідження.

Виходячи з цього, дисертаційне дослідження Прокопенко Олени Антонівни, що має на меті теоретичне обґрунтування та експериментальне вивчення Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму вчителів, є вельми актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Дослідження відрізняється достатньою чіткістю і логічністю на всіх етапах її виконання – як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження, так і при викладенні розділів дисертації та її висновків у відповідності до визначених мети та завдань.

Дисертація має чітку структуру і складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, представницького списку використаних джерел та змістовних додатків.

У вступі представлено відомості про актуальність і стан дослідження означеної проблеми, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, подано дані надано відомості про їх апробацію та впровадження.

У трьох розділах дисертації логіка викладу матеріалу розгортається відповідно до завдань дослідження. Зокрема, результати теоретичного аналізу проблеми відповідно до першого та другого завдань дослідження презентовано в першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження Я-концепції особистості та її впливу на розвиток професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти». Ґрунтовний аналіз основних наукових підходів до дослідження проблеми Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму вчителів дозволив дисертантці зробити висновок про відсутність (попри подібність поглядів багатьох науковців) єдності поглядів на зазначені феномени. Авторка роботи, аналізуючи базові положення психоаналітичного, когнітивно-поведінкового, гуманістичного, генетико-модельючого, динамічного, аксіологічного, системного підходів у контексті теми дисертації, пропонує комплексно підійти до визначення теоретико-методологічних засад дослідження. Особливо цінним у межах даного розділу є, на наш погляд, модель зрілої Я-концепції та її індикаторів, що гарантують збереження цілісності, сприяють конструктивному розвитку особистості, підтриманню її психічного й психологічного здоров'я в умовах нестабільності й хаосу, властивих сьогоденню.

Не менш важливим є теоретичне обґрунтування впливу Я-концепції на розвиток професіоналізму вчителів на когнітивному (збагачення та оновлення знань про професіоналізм, складові та критерії його досягнення; шляхи та умови проектування свого професійного шляху та професійного саморозвитку, здійснення професійної кар'єри), афективному (розвиток духовного, ціннісно-смыслового ставлення до професійної діяльності та до себе як професіонала; набуття високого рівня професійної ідентичності) та конативному (розвиток професійної майстерності; здатності до виконання діяльності на високому, творчому рівні; самореалізації та саморозвитку в професійній діяльності; партнерської взаємодії та конструктивного професійного спілкування) рівнях.

У другому розділі дисертації «Емпіричне дослідження особливостей Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму вчителів» представлено результати реалізації третього та четвертого завдань дисертаційного дослідження, які підтвердили теоретичні припущення дисертантки про недостатній рівень зрілості Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти в цілому та за окремими складовими (духовно-ціннісною, когнітивно-рефлексивною, афективно-оцінною та конативно-регулятивною тощо) для значної частини досліджуваних.

Авторкою виявлено ряд особливостей зрілості Я-концепції залежно від деяких гендерно-вікових та організаційно-професійних характеристик учителів, які відкривають перспективи нових досліджень з метою верифікації можливих причин виявлених явищ, а також зумовлюють доцільність їх урахування в процесі розвитку досліджуваних характеристик.

Слід зазначити, що дисертантка використала адекватні емпіричні методи (серед яких доволі велика кількість авторських адаптацій відомих зарубіжних методик) для діагностики рівнів розвиненості складових Я-концепції вчителів та рівнями розвитку їх професіоналізму. Це дозволило емпірично підтвердити теоретичні напрацювання дисертантки.

У третьому розділі дисертації «Організаційно-психологічний супровід розвитку Я-концепції вчителів як чинника їх професіоналізму» наведено

результати виконання п'ятого завдання дисертаційного дослідження. Привертає увагу багатогранність моделі організаційно-психологічного супроводу розвитку Я-концепції вчителів ЗЗСО як чинника їх професіоналізму, що, з одного боку, містить цільовий, організаційно-змістовий та результативний компоненти, а з іншого – психоедукаційний та консультативний напрями її реалізації як в умовах післядипломної освіти, так і на робочому місці із залученням практичних психологів закладів освіти. Результати апробації даної моделі під час упровадження авторського спецкурсу «Розвиток Я-концепції педагогічного працівника як чинника його професіоналізму» у процес підвищення кваліфікації вчителів, переконливо засвідчили її ефективність.

Висновки дисертації відображають основні здобутки теоретичної та емпіричної роботи дисертантки, розкривають ступінь розв'язання нею поставлених дослідницьких завдань і визначають перспективи подальших наукових досліджень в обраному напрямку.

У цілому дисертація Олени Антонівни Прокопенко виконана на відповідному до вимог науковому рівні, дисертантка проявила самостійність у розробленні актуальної наукової проблеми, здійснила продуктивний теоретичний аналіз і отримала досить вагомі наукові результати, що характеризуються науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів.

Аналіз отриманих результатів дозволяє дійти висновку про те, що в даному дослідженні вперше розроблено модель зрілої Я-концепції, яка містить духовно-ціннісну, когнітивно-рефлексивну, афективно-оцінювальну та конативно-регулятивну складові як основи розвитку професіоналізму вчителів у складних умовах сьогодення; обґрунтовано особливості Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти, зумовлені як недостатнім рівнем розвитку її складових, так і загальним рівнем зрілості Я-концепції переважної частини досліджуваних учителів, а також їх гендерно-віковими та організаційно-професійними характеристиками; розроблено програму організаційно-

психологічного супроводу вчителів в умовах післядипломної освіти, спрямовану на підвищення зрілості їх Я-концепції як чинника розвитку професіоналізму. Подальшого розвитку дістали положення про психологічне забезпечення розвитку професіоналізму вчителів з урахуванням зрілості їх Я-концепції тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів дослідження в освітній практиці, про що, зокрема, свідчать довідки про впровадження результатів дослідження. Здобуті в дослідженні значущі емпіричні результати, використаний й розроблений психодіагностичний інструментарій, а також програма розвитку Я-концепції вчителів як чинника їх професіоналізму можуть бути використані в умовах післядипломної освіти й діяльності практичних психологів для дослідження особливостей Я-концепції вчителів закладів загальної середньої освіти та, а потреби, їх розвитку. Крім того, матеріали дослідження можуть використовуватися в процесі професійної підготовки освітян, зокрема, під час викладання психології для майбутніх педагогічних працівників та практичних психологів у закладах вищої та післядипломної освіти.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Кількість та обсяг опублікованих праць відповідає вимогам і свідчить про достатню апробацію основних положень дослідження. Зміст дисертації висвітлений у 12 публікаціях, серед яких 4 одноосібні статті і 1 у співавторстві у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України, 6 одноосібних публікацій у збірниках матеріалів і тез науково-практичних конференцій, 1 – програма спецкурсу. Аналіз змісту зазначених публікацій свідчить про достатню повноту викладу в них основних положень дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності при викладенні результатів дисертаційного дослідження, наявність посилань за текстом дисертації на всі положення, що не є авторськими і задіяні як на теоретичному,

так і емпіричному етапах дослідження. Ці висновки підтверджують результати перевірки рукопису дисертації О. А. Прокопенко за автоматизованою системою «UNICHECK».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, вважаємо за доцільне назвати дискусійні положення та висловити зауваження й побажання до окремих результатів дослідження.

1. За результатами теоретичного аналізу проблеми дисертантка виокремлює основні підходи до дослідження Я-концепції особистості, за узагальненням яких пропонує авторське розуміння змісту зазначеного феномену. Варто було б, на наш погляд, детальніше зазначити, які саме положення виокремлених підходів слугували базою дослідження.

2. Як позитивний факт відзначаємо методичну базу дослідження, що складалася з валідних зарубіжних методик в авторській адаптації та модифікації, а також авторських методик, статистична оцінка надійності яких засвідчила можливість їх використання у дослідницьких цілях, йдеться, зокрема, про достатні значення коефіцієнта внутрішньої узгодженості α -Кронбаха коефіцієнта кореляції при розщепленні навпіл (Guttman Split-half). Разом з тим, варто було б уточнити обсяг і характеристики вибірки, на якій здійснювалася дані процедури адаптації.

3. В емпіричній частині дослідження йдеться про розподіл досліджуваних на групи за переважаючими уявленнями освітян про ідеальний образ учителя, що дозволяють говорити про особистісний ресурс їхнього професійного розвитку. На наш погляд, даний висновок потребує більш детального обґрунтування.

4. Бажано було б прояснити гендерно-вікові особливості Я-концепції вчителів, що виявлені за процедурою дисперсійного аналізу (С. 102–103).

5. На констатувальному етапі емпіричного дослідження визначено гендерно-вікові та організаційно-професійні особливості Я-концепції вчителів,

водночас, не зовсім зрозуміло, як саме вони були враховані на етапі формувального експерименту.

Вказані зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження, його теоретичної та практичної цінності як такого, що є завершеним, цілісним і самостійним, характеризується науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Загальний висновок:

Актуальність теми, самостійність та завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна, теоретична та практична значущість отриманих результатів дає підстави для такого загального висновку. Дисертаційна робота Прокопенко Олени Антонівни «Я-концепція як чинник розвитку професіоналізму вчителів закладів загальної середньої освіти» відповідає галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 а її авторка – **Прокопенко Олени Антонівни** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Запорізького національного університету

М. Г. Ткалич
М. Г. Ткалич

Ткалич М. Г.
Заступник
керівника

